

Відгук

офіційного опонента на дисертацію

Радько Антоніни Володимирівни

«Борис Якубський — дослідник, текстолог і видавець Лесі Українки»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук

із спеціальності 10.01.01 — українська література

Український літературознавець Борис Якубський (1889–1944) найбільш відомий як дослідник у галузі теорії та методології літератури. Вже у перших публікаціях, здійснених на початку 1920-х років, молодий учений засвідчив високий фаховий рівень і здобув визнання серед колег. «Я собі як прекрасну мрію маюю можливість працювати укупі з вами, і п. п. Якубським та Филиповичем, коло одного літературного діла», — писав Максим Рильський у листі від 4 квітня 1923 р. Миколі Зерову, близькому товаришу Б. Якубського (*Рильський М. Зібрання творів: у 20 т., 1988, т. 19. с. 138*). Результатом їхньої співпраці стало видання «Валерій Брюсов (1873–1924)» (1925), а через кілька років шляхи талановитих учених, упорядників книжки розійшлися. Б. Якубському, який зайняв нейтральну позицію щодо радянської влади, вивчав та розвивав метод соціологізму в українському літературознавстві, пощастило уникнути репресій та переслідувань 1930-х років. Його було знищено вже у наступному десятилітті. За двадцять років творчої діяльності учений підготував та надрукував понад півсотні праць з поетики, ритміки, форми поезії; досліджень, присвячених вивченню творчості Тараса Шевченка, Лесі Українки, Панаса Мирного, Ольги Кобилянської; рецензій на видання 1920 — поч. 1930-х років; науково-популярних публікацій. Більшість із наукових праць Б. Якубського незаслужено зникли із літературного процесу другої половини ХХ ст. і лише зі здобуттям незалежності України ім'я та наукова спадщина дослідника розпочали свій шлях повернення до ширшого кола літературознавців. Цьому сприяли роботи В. Агєєвої, С. Білоконя, Т. Гундорової, Н. Костенко та ін. дослідників.

Першим цілісним дослідженням життя та спадщини Бориса Якубського стала дисертація Антоніни Радько «Борис Якубський — дослідник, текстолог і видавець Лесі Українки». У роботі авторка докладно розкрила один із ключових аспектів літературознавчих зацікавлень Б. Якубського — його внесок у вивчення творчості Лесі Українки та підготовку повних видань текстів її творів 1923–1925 та 1927–1930 років.

Успіхом увінчалася пошукова праця дисертантки в архівах, де було виявлено невідомі матеріали до біографії дослідника. За матеріалами фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України А. Радько вдалося з'ясувати точні дати народження та смерті науковця, докладніше висвітлити його викладацьку діяльність у Київському інституті народної освіти, співпрацю із газетою «Нове українське слово» та Музеєм-архівом перехідної доби. Заслуговує на увагу той факт, що особова справа Б. Якубського у Галузевому державному архіві СБУ належить до тих небагатьох, що збереглися неушкодженими — тут наявні не тільки протоколи допитів вченого, а і статті літературознавця початку 1940-х років, які стали доказом звинувачення Б. Якубського, анкетні дані про його фізичний стан та самопочуття. Архівні розшуки А. Радько доповнила мемуарними джерелами — спогадами про вченого колег, друзів та знайомих — Олександра Оглоблина, Софії Зерової, Освальда Бургардта, Олександра Филиповича. Найповніший словесний портрет дослідника залишив літературознавець Григорій Костюк, який відвідував лекції Б. Якубського та писав у нього дипломну роботу. Рядки із книги «Зустрічі і прощання» Г. Костюка разом із свідченнями інших сучасників поглибили та увиразнили образ ученого, представлений дослідницею у першому розділі дисертації «Життя і діяльність Б. Якубського на тлі епохи». Штрихи до портрета Б. Якубського збереглися у кількох не використаних у роботі джерелах. Зокрема, письменниці Докії Гуменній викладач російської літератури Б. Якубський запам'ятався чоловіком аскетичної зовнішності, з бездоганним знанням творів російської

класики, з витонченими манерами, обережним у думках та дещо зверхнім ставленням до студентів із периферії (*Гуменна Д.* Дар Евдотеї. Іспит пам'яті. Книга перша. Київські кручі — Торонто, 1990. — С. 204). Про «історика партії, джентельмена» Б. Якубського розповідав письменник Андрій Клоччя (Левитський) Василю Стусу (запис Василя Стуса у щоденнику від 26 січня 1963 р.). Пам'ять про Б. Якубського до початку 1990-х років зберігав талановитий перекладач Григорій Кочур.

У першому розділі дисертації поза увагою дослідниці залишилася участь Б. Якубського в Історично-літературному товаристві, Комісії для видавання пам'яток новітнього українського письменства, яка діяла при ВУАН, а також співпраця ученого з Інститутом Тараса Шевченка, де у 1928–1929 рр. Б. Якубський був керівником відділу «радянської літератури». До сьогодні залишається невідомою доля цінної бібліотеки літературознавця та його рукописів і, як зауважує, А. Радько не вдалося виявити жодного листа до Б. Якубського. У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається лише кілька послань професора до М. Зерова та К. Квітки, опрацьованих дисертанткою. Під час підготовки відгуку на працю А. Радько в Інституті рукопису НБУВ вдалося розшукати ще два листи Б. Якубського до Михайла Могилянського. Із послання від 27 жовтня 1930 р. (ф. 131, од. зб. 197) дізнаємося тогочасну адресу проживання дослідника — вул. Левандовська, 3 (у той час — ім. Іванова). Очевидно, нове помешкання дослідник винайняв на зміну квартирі на Бессарабці, де полюбляли проводити час київські поети-інтелектуали і побут якої за різними джерелами уповні відтворила Антоніна Радько.

Окремі матеріали діяльності вченого початку 1940-х років зберігаються у фонді Музею-архіву перехідної доби, що належить Державному архіву Київської області. Серед них — звернення директора музею О. Оглоблина до Б. Якубського із запрошенням приєднатися до співробітників музею (ф. 2421,

оп. 1, од зб. 31) та план-конспект дослідження Б. Якубського «Київське літературне життя перехідного періоду» (ф. 2412, оп. 1, од. зб. 19), які варто врахувати у подальших публікаціях про науковця.

Попри відсутність повної бібліографії наукового доробку Б. Якубського дисертантці вдалося виявити у збірниках, журналах та газетах 1920-х — поч. 1940-х років («Життя й Революція», «Червоний шлях», «Літературна газета», тощо) численні праці ученого та подати їх огляд. З-поміж різних за науковим спрямуванням публікацій А. Радько відзначає внесок дослідника і у пріоритетну в 1920-х роках галузь літературознавчої науки — шевченкознавство. Крім статей із поетики й ритміки творів Шевченка, Б. Якубський є також упорядником перших двох томів Повного зібрання творів поета у 10 т. (1939), які було передруковано у 1951–1953 роках (вид. 2-ге) за редакцією М. Грудницької та ін. Зібрані й опрацьовані дослідницею відомості про заслуги Б. Якубського у шевченкознавстві А. Радько узагальнила у статті, вміщеній у шостому томі «Шевченківської енциклопедії» (2015).

У другому розділі «Творчість Лесі Українки в оцінці Б. Якубського» дисертантка проаналізувала усі статті, присвячені поезії, прозі, драматургії та літературно-критичній діяльності Л. Косач (загалом — понад 20 праць, більшість з яких вперше було надруковано у виданні «Леся Українка. Твори: у 12 т.», 1927–1930). У першому підпункті розділу «Поезія» йдеться про те, що Б. Якубський не тільки висвітлив багатство тем творчості поетки, а й розглянув найрізноманітніші метрично-тонічні засоби віршування. Як з'ясувала А. Радько, дослідник виявив 20 різних строфічних форм лірики Лесі Українки та визначив найулюбленішу — білий п'ятистопний ямб; указав на одну із особливостей поетичного мислення Лесі Українки — поєднання низки поезій у цикли. Б. Якубському вдалося також досконально вивчити римування Лесі Українки. У її поезії дослідник нарахував 1592 рими. Скрупульозно та виважено працював літературознавець із драматургією авторки. За спостереженням А. Радько, Б. Якубський розглянув передісторію створення

кожного твору, його тему, сюжет, композицію, образну систему, ідею, окреслив творчий метод, визначив місце драми у творчості Лесі Українки. Завершується другий розділ четвертим пунктом про літературно-критичну діяльність письменниці.

Під час роботи над дисертацією А. Радько подбала і про появу збірника «Творчий шлях Лесі Українки: біографічні матеріали» (2012), у якому зібрано праці Б. Якубського про поетесу в упорядкуванні та з коментарями дисертантки, автор передмови — доктор філологічних наук Л. І. Скупейко. Разом із книгою в літературний процес повернулися тексти, незамінні в роботі дослідників життя і творчості Лесі Українки, а вміщена наприкінці збірника особова справа ученого уповні висвітлює останні дні земного шляху самого Б. Якубського.

У третьому, завершальному розділі дисертації «Б. Якубський — видавець і текстолог творів Лесі Українки» розкрито роль ученого у появі перших повних видань творів письменниці, що побачили світ у видавництві «Книгоспілка» у семи (1923–1925) та дванадцяти томах (1927–1930). Появу третього, четвертого, п'ятого томів семитомника, які друкувалися найпершими, прихильно зустрів Я. Мамонтів. На сторінках нині рідкісного журналу «Книга» за 1923 р. (ч. 1, 3, 5), щоб зацікавити ширше коло читачів драматургічною спадщиною письменниці, він подав огляд вміщених у томах творів — «У пущі», «Кассандра», «Адвокат Мартіян», «Камінний господар» тощо. Варто цей журнал простудіювати докладніше, бо, наприклад, у першому номері на с. 53 згадується не про сім, а про вісім томів повного видання творів Лесі Українки.

Талант Б. Якубського як організатора, упорядника та редактора видання творів письменниці 1923–1925 років не залишився не поміченим. Уже у 1927 р. з'являються друком перші томи нового дванадцятитомного повного видання, якими разом із К. Квіткою, М. Зеровим, М. Драй-Хмарою, П. Филиповичем, О. Бургардтом, В. Петровим опікувався літературознавець. Вражає високий рівень працездатності цього невеликого колективу — за три роки було підготовлено і надруковано 12 томів. Із невідомих причин, пише авторка дисертації, не вдалося надрукувати 13-й том, який мав містити епістолярій Лесі Українки. Про те, що він

готувався до друку свідчить згадане вище листування Б. Якубського із М. Могілянським. Зокрема, у листі до Михайла Михайловича від 2 вересня 1930 р. читаємо: «Я зроблю, як робив не раз: здам том листів з невеличкими примітками. Листи і вступна стаття до них (вона в мене майже готова) здам по поверненні до Києва і гадаю, що це буде до Вашого від'їзду, бо, здається, лекції ІНО (Інституту народної освіти — Г. К.) починаються 10-го. Поки будуть набиратися й додруковуватись листи, я візьму зроблені короткі примітки і як слід їх доповню. Певен, що біля 300 листів не будуть надруковані за місяць. <...> Велика і щира подяка Вам за таку чималу допомогу в справі приміток. Повторюю ще раз, що [без] Вашої допомоги я не дав би собі в них ради. Всього доброго. Ваш Б. Якубський» (ІР, ф. 131, № 196). Як вдалося з'ясувати, редактор прохав також посприяти у виявленні листів письменниці літературознавця М. Возняка (відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, ф. 29, спр. 518).

Вкрай трудомісткою для Б. Якубського, як зазначає дисертантка, була робота із самими автографами усіх творів Лариси Косач, які у розпорошеному вигляді зберігалися у різних куточках України — в архіві родини, у музеї М. Драгоманова в Гадячі, у Науковому товаристві імені Шевченка тощо. Попри допущені неточності у прочитанні окремих текстів письменниці, видання подекуди перевершує академічне зібрання творів Лесі Українки 1975–1979 років (зокрема, рівнем передмови, кількістю вміщених варіантів до текстів; крім того, до видання 1970-х років не увійшли деякі поезії та знаменита драма «Бояриня»). Можливо, у подальшому буде можливість порівняти обидва дванадцятитомники, адже третій розділ роботи завершується оглядом нью-йоркського видання творів Лесі Українки 1953–1954 рр., яке по суті із невеликими змінами було передруком дванадцяти томів, упорядкованих Б. Якубським.

Видання творів письменниці 1927–1930 років привертає увагу своїм оформленням — обкладинку до книжки із меандровим орнаментом розробив графік Микола Алексєєв (1894–1934), який входив до кола Ф. Кричевського та

Г. Нарбута. Загалом усі томи було видрукувано у трьох варіантах оправи — у картонній теракотовій, темно-синій із тисненням і жовтій паперовій. У поле зору рецензентів видання потрапив тільки високий рівень виконаних поліграфічних робіт. До речі, автограф та машинописні варіанти рецензії, підготовлені М. Марковським на окремі томи видання та опубліковані у 32 номері журналу «Україна» за 1929 р., зберігаються в Інституті рукопису НБУВ (ф. Х, од. зб. 17734–17735).

Поза увагою авторки дисертації залишилося видання драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» в упорядкуванні Б. Якубського. У 1930 р. у Державному видавництві України книжка вийшла із передмовою ученого та ілюстраціями відомої художниці, учениці С. Налепинської-Бойчук — Олени Сахновської.

Слушним є спостереження А. Радько, вміщене наприкінці висновків до кваліфікаційної роботи: «науковці, що працюватимуть над творчістю Б. Якубського в майбутньому, знайдуть для себе в його доробку чимало цікавих тем і аспектів» (с. 205).

Попри успішне розкриття винесеної у заголовок теми, хотілося б звернути увагу авторки на окремі стилістичні огріхи: зловживання дієприслівниковим зворотом, повтори однакових лексем в одному і тому ж чи сусідніх реченнях. Не оправданим на нашу думку є використання словосполучення «перший системний дослідник життя і творчості Лесі Українки» (с. 15 дисертації). Йдеться не про дослідника певної системи, а про послідовне і фахове вивчення спадщини поетеси. Вирок не «обвинувачувальний», а обвинувальний (с. 24). На с. 23 адресатом листа Б. Якубського помилково названо В. Самійленка, насправді цей лист адресовано С. Васильченку (ІЛ, ф. 39, од. зб. 776). Варто пояснити, хто такий І. Ямпольський, який разом із Б. Якубським значиться автором приміток до сьомого тому повного видання творів письменниці у 12 т. Правильна назва журналу «Життя й Революція», а не «Життя і революція» (с. 52 дисертації та ін.). Слід уточнити ініціали поета Метлинського та літературознавця Підгайного. Не відповідає дійсності твердження про те, що «наукове

шевченкознавство 1920–1930-х років зосереджувалося здебільшого на вивченні біографії Шевченка та почасти формальних аспектах вивчення його поезії» (с. 56).

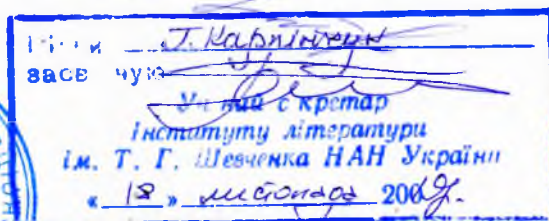
Проте висловлені міркування не применшують наукового результату роботи. В цілому дисертація виконана на високому науковому рівні, виклад матеріалу відповідає меті та поставленим завданням, висновки ретельно й посутньо аргументовані, список використаної літератури (415 джерел) підтверджує ґрунтовне опрацювання обраної теми. Зміст роботи представлено у 26 публікаціях, у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, під час симпозіумів та фестивалів. Матеріали дисертації будуть корисні як при викладанні літературознавчих дисциплін, так і при підготовці нового академічного видання творів Лесі Українки.

Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка – Радько Антоніна Володимирівна — присудженню наукового ступеня кандидата філологічних наук із спеціальності 10.01.01 — українська література.

18 листопада 2019 р.

Офіційний опонент —
кандидат філологічних наук,
молодший науковий співробітник

Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Г. В. Карпінчук